

การทำความเข้าใจความทุกข์โดยการทำความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์

Understanding the Suffering by Understanding the Human Nature

พระจาทรงค์ ชูศรี
PhraJaturong Choosri
วัดวิเศษการ แขวงศิริราช กรุงเทพฯ
Visejkarn Temple, Bangkok
E-Mail: rong2553@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ผู้เขียนนำเสนอว่า “การทำความเข้าใจความทุกข์โดยการทำความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์” คือการเข้าใจใน 3 ประเด็นคือ 1. การเข้าใจชีวิต(มนุษย์) ตามความเป็นจริงในประเด็นเรื่องเบญจขันธ์ 2. การเข้าใจกิเลสของมนุษย์ 3. การเข้าใจต้นเหตุของมนุษย์

เป้าหมายของการเข้าใจความทุกข์ ทำให้เห็นว่า มนุษย์นั้นมีการขับเคลื่อนชีวิตอยู่บนรากเหง้าที่เป็นเชิงลบก็ได้ คือการมองว่ามนุษย์มีธรรมชาติที่เลวร้าย หรือมีธรรมชาติที่เป็น “อกุศล” หรือ “ฝ่ายชั่ว” ติดตัวมา แต่ธรรมชาติดังกล่าวนี้ก็เป็นสิ่งที่ผลักดันให้มนุษย์ดำรงเผ่าพันธุ์และครองตนอยู่ได้

ดังนั้น มุมมองต่อประเด็นเรื่อง “ธรรมชาติของมนุษย์เรื่องความทุกข์ดังกล่าวไม่ใช่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีโลกทัศน์และชีวิตทัศน์(World view and World Life) ที่เป็นไปเชิงลบหรือแง่ร้าย(Pessimism) แต่มุมมองดังกล่าวนี้เป็นความจริง(Truth)ของโลกและชีวิตที่ไม่อาจปฏิเสธได้

คำสำคัญ : ความทุกข์, มนุษย์, ธรรมชาติของมนุษย์

ABSTRACT

This article present that is; Understanding the Suffering by understanding the Human nature”. There are 3 points. 1. Understanding the life (Human) Follow the truth in the 5 aggregates 2. Understanding the Human Passion (kilesa). 3. Un-derstanding the Human Desir (Tanha).

The goal of Understanding the Suffering, explain the human has the live dynamics on the roots negative that is., Evil of Human or Human has roots of bad action sticky the life, but the human nature push the man survival human race. So in the point of this views; ‘the human nature as suffering non Buddhism have the point of views; World view and World Life as the Pessimism but on Truth of world and life.

Keywords: Suffering, Human, Human nature

1. บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ชี้ให้เห็นถึงธรรมชาติของความจริง(Reality being) ที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบสิ่งนั้นก็คือความทุกข์ ซึ่งไม่อาจหลีกเลี่ยงหรือหลีกเลี่ยงไปให้พ้นไปได้ อย่างไรก็ตามทุกข์โดยส่วนใหญ่เกิดขึ้นเพราะขันธ์ 5 กล่าวโดยย่อก็คือ รูป-นาม คำว่า “ทุกข์” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นให้เห็นตามธรรมชาติ ในขันธ์ 5

ความทุกข์ หรือสิ่งที่เป็นธรรมชาติของทุกข์ หมายถึง ทุกข์มีอยู่ตลอดเวลา ทุกข์เพราะเป็นสภาวะที่ทนได้ยาก ทุกข์เพราะเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ทุกข์เพราะแย้งต่อความสุข เหล่านี้เป็นธรรมชาติของทุกข์ พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงทุกข์โดยย่อ มีอยู่ประเภทเดียว คือ ทุกข์เพราะยึดมั่นใน อุปาทานชั้น 5 ดังที่กล่าวไว้ใน อัมมจักกัปปวัตตนสูตร คือ “โดยย่อ อุปาทานชั้น 5 นั้นเป็นทุกข์” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 19/1081-1090/367-376)

การที่พระภิกษุณีวีชรากล่าวไว้ว่า “ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นที่ตั้งอยู่และดับไป นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 15/171/228) หรือกล่าวได้ว่าทุกข์สามารถแยกออกได้ 2 อย่าง คือ ทุกข์ที่ปรากฏในไตรลักษณ์ กับความทุกข์ที่ปรากฏในอริยสัจ ความทุกข์ ที่ปรากฏในไตรลักษณ์ หมายถึง ทุกข์ของชั้น 5 ในสิ่งที่มีชีวิตจิตใจ คือ มี รูป มี นาม ทั่วๆ ไป ส่วนทุกข์ที่ปรากฏใน อริยสัจ คือ ความทุกข์ที่เกิดขึ้น เพราะความยึดมั่น ถ้อยมั่นของมนุษย์ ในอุปาทานชั้น 5 ได้แก่ รูป-นาม

อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าทรงแสดงทุกข์อันเนื่องด้วยชั้น 5 ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งรูป นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ แห่งเวทนา แห่งสัญญา แห่งสังขาร ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งวิญญาณ นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

“ภิกษุทั้งหลาย ส่วนความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูป นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ ความดับ ความสงบระงับ แห่งเวทนา แห่งสัญญา แห่งสังขาร ความดับ ความสงบระงับความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งวิญญาณ นี้เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งชราและมรณะ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 17/321/334)

ดังนั้น เมื่อมีทุกข์ก็ต้องมีสิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์ ซึ่งหมายถึงสาเหตุของทุกข์นั่นเอง พระพุทธองค์ตรัสถึงสิ่งที่เป็นเหตุผลต่อกัน คือผลย่อมมาจากเหตุ เมื่อมีผลก็ต้องมีเหตุที่ทำให้เกิดผล ดังที่นั่น พระพุทธองค์ตรัสอย่างนี้ว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสสอนอย่างนี้” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 4/60/73) อรรถกถาอธิบายว่า ธรรมที่เกิดแต่เหตุ คือ ชั้น 5 พระอัสสชิเถระแสดงทุกขสังแก่อุปติสสปริพาชกด้วยคำนี้ เหตุแห่งธรรมเหล่านั้น คือสมุทัยสัจ พระอัสสชิเถระแสดงว่าพระตถาคตทรงแสดงสมุทัยสัจนั้น ความดับแห่งธรรมเหล่านั้น คือ ความดับอย่างไม่กลับมีแห่งทุกข์และสมุทัยเหล่านั้น พระตถาคตทรงแสดงความดับนั้นด้วย พระอัสสชิเถระแสดงนิโรธสังแก่อุปติสสปริพาชกด้วยคำนี้ กล่าวได้ว่าใจหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาคือการบอกให้รู้ว่า “สิ่งทั้งปวงนั้นมันมีเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้นมา มันดับไม่ได้จนกว่าจะดับเหตุเสียก่อน” เป็นการชี้ให้รู้ว่าอย่าไปเห็นว่าปรากฏการณ์เป็นตัวตนที่ถาวร ไม่มีอะไรเป็นตัวตนที่ถาวรมีแต่สิ่งที่เกิดงอกงามออกมาจากเหตุ และงอกงามเจริญต่อไปโดยอำนาจของเหตุและจะดับไปเพราะความสิ้นสุดของตัวเหตุ (พุทธทาสภิกขุ, 2556 : 12)

ถึงกระนั้นก็ตาม มนุษย์ทุกคนจะต้องประสบความทุกข์ ไม่ว่าจะเส้นทางใดหรือทางหนึ่ง เข้ามาทำให้มีความทุกข์ เป็นเพราะเราไม่ได้ดูแลหัวใจของเราให้ดี จิตใจหวั่นไหวไปในรูปสวय เสียเพราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสอ่อนนุ่มและธรรมารมณที่น่าเพลิดเพลิน นำยินดีเมื่อสิ่งเหล่านั้นแปรปรวนไป ไม่เป็นไปดังที่เราปรารถนา มันเลยเป็นเหตุของความทุกข์ คนเราต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ในวงกลม (วัฏฏะสงสาร) นี้ถ้าไปถ้อยออกจากวงกลมนี้ได้ก็เป็นอันว่าพ้นไปจากความทุกข์โดยแน่นอน แต่ถ้าตกอยู่ในวงกลมของความอยาก และการกระทำตามความอยาก และของการได้ผลมาจากการกระทำ ซึ่งส่งผลให้เกิดความอยากอย่างต่อเนื่องต่อไปอีก

ไม่มีสิ้นสุด ดังนี้แล้วย่อมไม่มีทางที่จะพ้นทุกข์ได้ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นยากเข็ญใจหรือเศรษฐี เป็นมหาภคทรัพย์ เป็นจักรพรรดิ เป็นเทวดา เป็นพรหม หรือเป็นอะไรก็ตาม(พุทธทาสภิกขุ, 2556 : 38)

ดังนั้นแล้ว การทำความเข้าใจในเรื่องความทุกข์เป็นเรื่องสำคัญที่จะนำพาให้ชีวิตของมนุษย์ประสบ ความความปรกติสุขมากยิ่งขึ้น แม้ว่ามิอาจทำให้หมดสิ้นไปแห่งทุกข์ อย่างน้อยก็สามารถคลาย บรรเทาหรือ เยียวยาจิตใจในโมงยามแห่งความทุกข์เมื่อคราที่จะต้องประสบต่อตนเองหรือช่วยปลอบประโลมต่อผู้อื่น ความทุกข์จึงเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เป็นความจริงที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงให้พ้นไปได้ การเผชิญหน้าหรือการเตรียมตน เตรียมกายและจิตใจเป็นเรื่องสำคัญยิ่งและสามารถทำได้

2. ความทุกข์ในพระพุทธศาสนา

2.1 ความหมายของคำว่า “ทุกข์”

พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต ยังได้ระบุ ความหมายของคำว่า “ทุกข์” ไว้ 2 ประเด็นคือ

1) สภาพที่ทนอยู่ได้ ยาก สภาพที่คงทนอยู่ไม่ได้ เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้น และความดับสลาย เนื่องจากต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่ขึ้นต่อตัวมันเอง

2) สภาพที่ทนได้ ยาก ความรู้สึกไม่สบาย ได้ แก่ ทุกขเวทนา ถ้ามาคู่กันกับโทมนัส (ในเวทนา 5) ทุกข์ หมายถึง ความไม่สบายกาย คือทุกข์กาย (โทมนัส คือ ไม่สบายใจ) แต่ถ้ามาลำพัง (ในเวทนา 3) ทุกข์ หมายถึง ความไม่สบายกายไม่สบายใจ คือทั้งทุกข์กายและทุกข์ใจ(พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2533 : 99)

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า ทุกข์ ในภาษาไทย หรือ ทุกข์ในภาษาบาลีนั้นตัวหนังสือแท้ๆ ที่เป็นความหมายกลางๆ กว้างที่สุดแล้วมัน แปลว่า ดูน่าเกลียด หุ แปลว่า น่าเกลียด หรือชั่ว อิกข อกฺข นี้ก็แปลว่าดู หรือเห็น ทุกข์ ก็แปลว่า ดูเห็นแล้วน่าเกลียด(พุทธทาสภิกขุ, 2549 : 11)

2.2 ประเภทของทุกข์

ในที่นี้ผู้เขียนได้แบ่งความทุกข์ในพระพุทธศาสนาออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

2.2.1) ความทุกข์ทางกาย ความไม่สำราญทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญ เป็นทุกข์อันเกิดแต่ กายสัมผัส (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 12/126/119, 10/193/326) หรือกายิกทุกข์ หรือทุกข์ที่เกิดขึ้นตามส่วนต่างๆ ของร่างกายมนุษย์

1) อับปฏิฉนันททุกข์ ทุกข์ไม่ปิดบัง หรือทุกข์เปิดเผย 2) อาหารปริเยณฐิทุกข์ คือทุกข์ในการหา กิน 3) วิปากทุกข์ หรือทุกข์อันเกิดจากวิบากหรือผลกรรม 4) วิวาทมูลกทุกข์ ทุกข์ซึ่งมีสาเหตุวิวาทเป็นมูล เช่น ผลประโยชน์ขัดกัน 5)ชาติทุกข์ คือทุกข์อันเกิดเนื่องมาจากการเกิดขึ้นของรูปและนามที่ปรากฏขึ้นใน ครอบครัของมารดา 6) ชราทุกข์ ได้แก่ ทุกข์คือความชรา 7) มรณทุกข์ คือความตายเป็นทุกข์ 8) สหคตทุกข์ คือ ทุกข์ไปด้วยกัน หรือทุกข์กำกับกัน

2.2.2) ทุกข์ทางใจ หมายถึง ความไม่สำราญทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญ เป็นทุกข์อันเกิดจาก มโนสัมผัส (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 10/394/326) เจตสิกทุกข์ หรือ ความทุกข์ที่เกิดขึ้นใน จิตใจของมนุษย์ 1) โสกะ คือความเศร้าโศกเป็นทุกข์ 2) ปริเทวะ ความคร่ำครวญเป็นทุกข์ 3) อุปายาส คือ ความคับแค้นใจเป็นทุกข์ หรือความสิ้นหวัง 4) อับปิยสัมปโยค เป็นความทุกข์ที่ประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก 5) ปิยวิปโยค ความเป็นทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพรากจากสิ่งที่ตนรัก 6) อิจฉตลาภทุกข์ ทุกข์ที่เกิดจากความ ต้องการหรือปรารถนาในสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วไม่ได้ตามที่ใจปรารถนา 7) สันตปาทุกข์ คือ ความร้อนรุ่ม หรือทุกข์ ร้อน ได้แก่ ความกระวนกระวายใจ เพราะไฟ คือกิเลส รากะ โทสะ โมหะเผา

2.3 ลักษณะของทุกข์

พระพุทธเจ้าตรัส ตอบปัญหาเกี่ยวกับลักษณะความทุกข์ กับพระสมิทธิว่า “จักขุกับรูป และความรู้สึก ทางจักขุ ธรรมอันควรรู้แจ้งด้วยความรู้สึกทางจักขุ มีอยู่ในที่ใดทุกกับเสียง และความรู้สึกทางหู ธรรมอันควรรู้

แจ้งด้วยความรู้สึกทางหู มีอยู่ในที่ใด จมูกกับกลิ่น และความรู้สึกทางจมูก ธรรมอันควรรู้แจ้งด้วยความรู้สึกทางจมูก มีอยู่ในที่ใด ลิ้นกับรสและความรู้สึกทางลิ้น ธรรมอันควรรู้แจ้งด้วยความรู้สึกทางลิ้น มีอยู่ในที่ใด อกกับไผ่ภูฎัพพะและความรู้สึกทางกาย ธรรมอันควรรู้แจ้งด้วยความรู้สึกทางกาย มีอยู่ในที่ใด ใจกับธรรม และความรู้สึกทางใจ ธรรมอันควรรู้แจ้งด้วยความรู้สึกทางใจ มีอยู่ในที่ใด คำว่า ทุกข์ หรือการบัญญัติว่า ทุกข์ ก็มีอยู่ในที่นั้น ถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่มีอยู่ในที่ใด คำว่า ทุกข์ หรือ การบัญญัติว่าทุกข์ ก็ไม่มีอยู่ในที่นั้น” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 18/67/57)

อย่างไรก็ตามในเวทนาสูตร พระพุทธองค์ตรัสถึงลักษณะของทุกข์ ไว้เป็น 3 ประการ คือ 1) สุขเวทนา ความรู้สึกสุข 2) ทุกขเวทนา ความรู้สึกทุกข์ 3) อทุกขมสุขเวทนา ความรู้สึกที่มีใช้สุขมิใช่ทุกข์ เป็นต้น และทรงตรัสสัพทัญจะ อภิกษุทั้งหลายบุคคลพึงเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อกำหนดรู้เวทนา 3 ประการนี้แล(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 19/29/29) ซึ่งอาการทุกข์นี้สืบเนื่องมาจากทุกข์ในไตรลักษณ์ เป็นเหตุปัจจัย หรือหมายเอาความรู้สึกที่เกิดที่ในสัตว์บุคคล เนื่องมาจากทุกข์ในไตรลักษณ์นั่นเอง

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายว่าทุกข์ตา มีลักษณะ หรือทุกข์ลักษณะ 25 ประการคือ

- 1) เป็นทุกข์ เพราะภาวะคือมีความเกิดขึ้น ความเสื่อมไปบีบคั้น และเพราะเป็นพื้นความทุกข์
- 2) เป็นอุปาทว เพราะเป็นพื้นที่ของอุปาทวทั้งปวง และนำมาซึ่งผลใหญ่ๆ ที่ไม่รู้ ไม่ได้คาดคิดไว้
- 3) เป็นภัย เพราะเป็นบ่อเกิดแห่งภัยทั้งปวง และเพราะตรงข้ามกับความโล่งใจอย่างยอดเยี่ยม (บรมอัสสาสะ) หรือความสงบทุกข์
- 4) อุปสรรค เพราะมีหลายสิ่งหลายอย่างพัวพัน ถูกสิ่งที่เป็นโทษขัดขวาง
- 5) ไม่มีที่ต้านทาน เพราะไม่มีค้ำครอง และเพราะหาความปลอดภัยไม่ได้
- 6) ไม่มีที่กำบัง เพราะไม่มีที่ลี้ภัยจะหลบซ่อนได้ และเพราะไม่มีที่กำบังให้แม้สัตว์ที่ซ่อนตัวอยู่
- 7) ไม่มีที่พึ่ง เพราะไม่เป็นที่กำบังให้แก่ผู้อาศัย
- 8) เป็นจัญไร เพราะนำความโชคร้ายมาให้
- 9) มีชาติเป็นธรรมดา เพราะมีความแก่ ความเจ็บ และความตายเป็นปกติ
- 10) มีชราเป็นธรรมดา เพราะมีความเกิดและความเจ็บเป็นปกติ
- 11) มีพยาธิเป็นธรรมดา เพราะมีความตาย ความเกิด และความแก่เป็นปกติ
- 12) มีความเศร้าหมองใจเป็นธรรมดา เพราะมีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายเป็นปกติ
- 13) เป็นผลร้าย (อาทินว) เพราะทุกข์ด้วยความเป็นไป (ปวัตติทุกข์) และเพราะความทุกข์ที่เป็นโทษ
- 14) เป็นมูลแห่งความลำบาก เพราะเป็นเหตุแห่งความทุกข์ยากลำบาก
- 15) เป็นผู้ฆ่า เพราะทำลายความไว้วางใจ เปรียบศัตรูทำหน้าที่เป็นมิตร
- 16) เป็นโรค เพราะอยู่ได้ด้วยปัจจัย และเพราะเป็นมูลของโรค
- 17) เป็นผี เพราะเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยความเจ็บปวด (ความทุกข์) เพราะเป็นที่ไหลออกแห่งหนอง (กิเลส) และเพราะบวมขึ้นแก่และแตกด้วยความเกิดขึ้นความแก่และความสลายไป
- 18) เป็นลูกศร เพราะเป็นสิ่งที่ยิงความเจ็บให้เกิด ทิ่มแทงอยู่ภายในและชักออกได้ยาก
- 19) เป็นของชั่ว เพราะเป็นที่ตั้งแห่งการติเตียนของอริยชน เพราะนำความไม่องงามมาให้ และเพราะเป็นพื้นที่สำหรับความชั่ว
- 20) อาหาร เพราะเป็นแบบแผนสำหรับยึดถือแห่งความเจ็บป่วย
- 21) มีความคร่ำครวญเป็นธรรมดา เพราะมีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และความเศร้าใจเป็นปกติ

22) มีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา เพราะมีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความคร่ำครวญ เป็นปกติ

23) เป็นไปกับอาสวะ เพราะเป็นแบบแผนสำหรับยึดถือแห่งอาสวะ

24) เป็นเหยื่อมาร เพราะเป็นเหยื่อของมัจจุมารและกิเลสมาร

25) เป็นสิ่งมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา เพราะมีความเป็นวิสัยแห่งสังกิเลส อันได้แก่ ตัณหา ทิฏฐิ และทุจริตเป็นธรรมดา(วิโรจน์ นาคชาตรี, 2544 : 146 -147)

อย่างไรก็ตามโดยสรุปแล้วพุทธศาสนาได้แสดงความทุกข์ (ทุกข์ตา) ไว้ 3 อย่างคือ(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 19/85/315)

1) ทุกขทุกข์ตา หมายถึง ทุกขเวทนา คือ ความรู้สึกที่เกิดกับกายใจ คือความทุกข์กายไม่สบายใจนั่นเอง

2) วิปริณามทุกข์ตา ความสุขที่แปรเป็นทุกข์ กล่าวคือความสุขที่เจือด้วยอามิส ความสุขที่มีความทุกข์แฝงเร้นอยู่ จะแสดงตัวเมื่อถึงเวลาและโอกาสอันควร ตัวอย่างเช่น ความสุขจากกามคุณ สุขจากอบายมุข สุขจากเพลิดเพลินในอารมณ์ต่างๆ

3) สังขารทุกข์ตา ความทุกข์ของตัวสภาวะ คือตัวสังขารเองไม่ว่าจะเป็นสังขารภายใน คือความคิดปรุงแต่ง เช่น สังขารในชั้น 5 และสังขารภายนอก อันหมายถึงสิ่งที่มีเหตุปัจจัยมาประชุมกันปรุงแต่งขึ้น เช่น ร่างกายของคนเราหรือสารประกอบทั้งหลายอื่นๆ ล้วนแต่ถูกบีบคั้นด้วยเหตุปัจจัย ไม่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง มีความพร่องและความขัดแย้ง พร้อมที่จะเกิดทุกข์แก่ผู้ที่ไม่รู้เท่าทันตามเป็นจริง เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ อย่างมีติดบอด ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก สังขารทุกข์ตานี้แหละตรงกับทุกข์ในไตรลักษณ์ คือ คลุมเอาความทุกข์ทุกข์อย่างไร้

ในส่วนของคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ได้อธิบายทุกข์ในอริสัจเอาไว้ว่า 1) ทุกข์หมายถึงภาวะที่สิ่งนั้นๆ มีความกดดันบีบคั้นในตัวเอง 2) ทุกข์หมายถึงภาวะที่สิ่งนั้นๆ เกิดจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย 3) ทุกข์หมายถึงภาวะที่สิ่งนั้นๆ มีความเร่าร้อนแผดเผาอยู่ภายใน 4) ทุกข์หมายถึงภาวะที่สิ่งนั้นๆ มีความปรวนแปรเป็นธรรมชาติ(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 31/8/428)

3. เป้าหมายของการเข้าใจความทุกข์

3.1 เข้าใจความทุกข์เข้าใจชีวิต(มนุษย์) ตามความเป็นจริง

มนุษย์ตามแบบของเบญจขันธ์หรือขันธ์ 5 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 16/197/296) ซึ่งสามารถแยกได้ดังนี้

1) รูปขันธ์ ได้แก่สิ่งที่เป็นส่วนของรูปทั้งหมด อาทิเช่น ร่างกาย หรือสิ่งที่สสารและพลังงานในร่างกาย พร้อมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมของมันด้วย รูป ได้แก่ สภาพที่แตกสลาย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ มหาภูตรูป กับ อุปาทายรูป (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 9/498/431)

มหาภูตรูป มี 4 คือ ปฐวี (รูปที่มีลักษณะแข็งหรืออ่อน) อาโป (รูปที่มีลักษณะเอิบอาบ) เตโช (รูปที่มีลักษณะร้อนหรือเย็น) วาโย (รูปที่มีลักษณะพัดผันให้เคลื่อนไหว) เมื่อจำแนกมหาภูตรูป ก็จะได้เป็นอุปาทายรูป มี 24 คือ จักขุ 1 โสตะ 1 ฆานะ 1 ชิวหา 1 กาย 1 (รวมเรียกว่าปสาทรูป 5) อิตถิภาวะ ปุริสภาวะ (รวมเรียกว่า ภาวะรูป 2) ทหฺยรูป, ซีวิต, อาหารรูป, บริจเฉทรูป (รวมเรียกว่ารูป 4) กายวิญญูติ วจีวิญญูติ (รวมเรียกว่าวิญญูติรูป 2) ลหฺตธา 1 มุฑฺตธา 1 กัมมัญญุตธา 1 (รวมเรียกว่า วิการรูป 3) อุปาทะ 1 สันตติ 1 ชรตธา 1 อนิจจตา 1 (รวมเรียกว่าลักษณะรูป 4)

2) เวทนาขันธ์ ได้แก่ความรู้สึกทางอารมณ์ว่าเป็นสุข คือความสบายกายสบายใจเรียกว่าสุขเวทนาหรือเป็นทุกข์ คือความไม่สบายกายไม่สบายใจ เรียกว่าทุกขเวทนา หรือเฉยๆต่ออารมณ์ต่างๆ ซึ่งไม่สุขไม่ทุกข์

เรียกว่า อภัยากฤตเวทนา เวทนา คือ ลักษณะเสวยรสอารมณ์เมื่อว่าโดยชาติมี 3 กุศล อกุศล และอภัยากฤต เมื่อแยกตามสภาพมี 5 คือ สุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา

ในเวทนา 5 นั้น สุขมีการเสวยโณฏฐัพพะอันน่าปรารถนาเป็นลักษณะ ทุกข์เสวยโณฏฐัพพะที่ไม่น่าปรารถนาเป็นลักษณะ โสมนัสมีการเสวยสุขด้วยอาการพอใจอย่างใดก็อย่างหนึ่ง โทมนัสมีการเสวยทุกข์ด้วยอาการไม่พอใจอย่างใดอย่างหนึ่ง อุเบกขามีการเสวยมัชฌัตตารมณ์เป็นลักษณะ มีการไม่เพิ่มและไม่ลดสัมปยุตธรรมเป็นกิจ มีความละเอียดเป็นผล มีจิตที่ปราศจากปิตีเป็นเหตุใกล้

3) สัญญาขันธ ได้แก่ความจำได้หมายรู้ลักษณะการต่าง ๆ เช่นจำได้หมายรู้ รูป เสียง กลิ่น รส โณฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ที่เกิดกับใจ สัญญา การพิจารณาโดยเห็นไปตามลำดับ คือ พิจารณาว่าสัญญาเป็นอย่างนี้เกิดขึ้นอย่างนี้และดับไป มีอธิบายว่า สัญญา คือ ความจำได้หมายรู้ ความกำหนดหมาย แบ่งออกได้เป็น 6 ประเภท คือ รูปสัญญา (ความจำได้หมายรู้รูป) สัททสัญญา (ความจำได้หมายรู้เสียง) คันธสัญญา (ความจำได้หมายรู้กลิ่น) รสสัญญา (ความจำได้หมายรู้รส) โณฏฐัพพสัญญา (ความจำได้หมายรู้สัมผัสทางกาย) ัมมสัญญา (ความจำได้หมายรู้ธรรมารมณ์ คือ สิ่งสัมผัสทางใจ)

4) สังขารขันธ ได้แก่เจตสิกธรรมอันเป็นอารมณ์ที่เกิดกับจิต ซึ่งมีเจตนาเป็นตัวนำแต่งจิตให้ดีให้ชั่วหรือเป็นกลางๆ ถ้าแต่งจิตให้ดีเรียกว่ากุศลสังขาร ถ้าแต่งจิตให้ชั่วเรียกว่าอกุศลสังขาร ถ้าเป็นกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่วเรียกว่าอภัยากฤตสังขาร สังขาร การพิจารณาโดยเห็นไปตามลำดับ คือ พิจารณาว่าสังขารเป็นอย่างนี้เกิดขึ้นอย่างนี้และดับไป มีอธิบายว่า สังขาร คือ สภาวะที่ปรุงแต่งจิต เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เจตสิก” มี 50 คือ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ซีวิตินทรีย์มนสิการ (รวมเรียกว่าสัพพจิตตสาธารณเจตสิก 7) วิตก วิจารณ์ โทษะ วิริยะ ปิตี ฉันทะ (รวมเรียกว่า ปกิณณกเจตสิก 6) โมหะ อหิริกะ อโนตตปปะ อุทธัจจะ โลภะ ทิฎฐิ มานะโทสะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจะ ถีนะ มิตระ วิจิกิจฉา (รวมเรียกว่า อกุศลเจตสิก 14) สัทธา สติ หิริ โอตตปปะ อโลภะ อโทสะ ตตรมัมชฌัตตตา กายปัสสิทติ จิตตปัสสิทติ กายลหุตา จิตตลหุตา กายมทุตา จิตตมทุตา กายกัมมัณฺญตา จิตตกัมมัณฺญตา กายปาคุณฺญตา จิตตปาคุณฺญตา กายชุกตา จิตตชุกตา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ กรุณามุทิตา ปัญญา(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 22/61/91) (รวมเรียกว่าโสภณเจตสิก 25)

5) ญาณขันธ ได้แก่ความรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง 6 เป็นตัวรู้ที่อาศัยอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกมาประจวบกันเข้าแล้วทำให้เกิดญาณหรือความรู้ขึ้น ญาณ คือ พิจารณาว่าญาณเป็นอย่างนี้เกิดขึ้นอย่างนี้และดับไป มีอธิบายว่า ญาณ คือ การรับรู้ แบ่งออกได้เป็น 6 ประเภท คือ จักขุญาณ (การรับรู้ทางตา คือ เห็นรูป) โสตญาณ (การรับรู้ทางหูคือได้ยินเสียง) ชานญาณ (การรับรู้ทางจมูก คือดมกลิ่น) ชิวหาญาณ (การรับรู้ทางกายคือ รุ้รสอาหารที่บริโภค) กายญาณ (การรับรู้ทางกาย คือรู้สึกลงร้อนอ่อนแข็ง) มโนญาณ(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 35/121/59) (การรับรู้ทางใจ คือ นึกคิดถึงเรื่องราวต่างๆ)

อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวถึงการจำแนกขันธ 5 นั้นสามารถทำได้หลายแบบแต่ที่นิยมแบ่งในพระสูตรคือ โดยวิธีแบ่งแบบ ขันธ 5 (The Five Aggregates) พุทธธรรมแยกแยะชีวิตพร้อมทั้งองค์ประกอบทั้งหมด ที่บัญญัติเรียกว่า “สัตว์” “บุคคล” ออกเป็นส่วนประกอบต่างๆ 5 ประเภท หรือ 5 หมวด เรียกทางธรรมว่าเบญจขันธ คือ

1) รูป (Corporeality) ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย หรือ สสารและพลังงานฝ่ายวัตถุพร้อมทั้งคุณสมบัติ และพฤติกรรมต่างๆ ของสสารพลังงานเหล่านั้น

2) เวทนา (Feeling หรือ Sensation) ได้แก่ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง 5 และทางใจ

3) สัญญา (Perception) ได้แก่ความกำหนดได้ หรือหมายรู้ คือกำหนดรู้อาการเครื่องหมายลักษณะต่างๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์ (Object) นั้นๆ ได้

4) สังขาร (Mental Formation หรือ Volitional Activities) ได้แก่ องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่างๆ ของจิต ที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ โดยมีเจตนาเป็นตัวนำ พุดงายๆ ว่า ความนึกคิดดีชั่วต่างๆ เช่น ศรัทธา สติ หิริ โอตตปปะ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ปัญญา โมหะ โทสะ โลภะ มานะ ทิฏฐิ อิสสา มัจฉริยะ เป็นต้น

5) วิญญาณ (Consciousness) ได้แก่ ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง 5 และทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2554, : 20 – 22)

โดยสรุปจึงเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงชี้ชัดเจนนว่ ชัน 5 เป็นทุกข์ และทุกข์ก็เป็นส่วนหนึ่งของไตรลักษณ์ เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าชัน 5 ตกอยู่ในไตรลักษณ์ เรื่องไตรลักษณ์นี้ มีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกอีกหลายแห่ง และมีเนื้อหาที่คล้ายๆ กัน เช่น มีกล่าวไว้ในอนิจจสูตร และทุกขสูตร เป็นต้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 17/12/27)

ดังนั้น เป้าหมายของการเข้าใจความทุกข์ก็เพื่อการเข้าใจชีวิต(มนุษย์) ตามความเป็นจริงว่ามนุษย์นั้นคือเบญจชันหรือชัน 5 เรียกว่า มนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่ประกอบเข้าด้วยสิ่งต่างๆ ที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม และการที่มนุษย์ประกอบเข้าด้วยชัน 5 ดังกล่าวนั้นนำไปสู่การมีอยู่ของชีวิตและนำไปสู่การเกิดขึ้นเป็นชีวิตที่มีสภาวะธรรมบางอย่างที่เป็นสิ่งที่ดีและไม่ดีตามมาอีกด้วย

3.2 ความทุกข์กับกิเลสของมนุษย์

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง ธรรมชาติของมนุษย์มีความเศร้าหมอง(ไม่ดี) ซึ่งเกิดจากการมีอยู่ของกิเลสที่เคลือบหรืออาบทาจิตใจของมนุษย์เอาไว้ และขณะเดียวกันนี้ กิเลสเหล่านี้ก็ไม่สามารถมีอยู่ได้หากไม่มีมนุษย์ อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์กับกิเลสไม่อาจแยกออกจากกันไปได้ก็ได้

ในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงกิเลสไว้ว่า หมายถึง เครื่องทำให้จิตใจเศร้าหมอง ได้แก่ ความพอใจความกำหนัด ความเพติดเพลิน ความทะยานอยาก ความเข้าถึง ความยึดมั่น อันเป็นที่ตั้งที่อยู่อาศัยแห่งจิตในรูป (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 17/367/193)

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ให้ความหมายว่า “สิ่งที่ทำให้ใจให้เศร้าหมอง, ความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกรู้สึกคิด ทำให้จิตใจชุ่มน้ำไม่บริสุทธิ์”(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2554 : 18)

สุชีพ ปุญญาภาพ ให้ความหมายว่า “คือ ความไม่ดีไม่งาม หรือความเศร้าหมองในจิตใจ อันกล่าวโดยย่อ ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง” (สุชีพ ปุญญาภาพ, 2532 : 226)

เปลื้อง ณ นคร ได้ให้ความหมายของคำว่า กิเลส อ่านว่า (กิ-เหลด,-เหลดสะ-) น. หมายถึง เครื่องทำให้จิตใจให้เศร้าหมอง ได้แก่ โลก โกรธ หลง เช่น ยังตัดกิเลสไม่ได้ เป็นกิเลสหนาก็ยังไม่หลุดพ้นจากทุกข์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังกล่าวถึงความหมายคำว่ากิเลสอีกหลายคำ ได้แก่ กิเลสมาร กิเลสวัฏฏ์ อุปกิเลส กิเลสสาณูสัย อุปกิเลส ซึ่งกิเลสทุกตัวนั้นย่อมทำให้ใจเศร้าหมองและเกิดความอยากอยู่ในใจทั้งสิ้น(พระมหาปราโมทย์ ปโมทิต, 2541 : 92-93)

ดังนั้นอาจสรุปว่า “กิเลส” เป็นความจริงหรือเป็นสภาวะธรรมที่ทำให้จิตใจเศร้าหมองและขัดขวางความเจริญทางจิตใจ และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้จิตใจประสบกับสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง เป็นรากเหง้าที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง

ลักษณะของกิเลส

กิเลสในพระไตรปิฎกนั้นมีคำอธิบายลักษณะของกิเลสปรากฏอยู่หลายแห่ง กล่าวคือ

พระวินัยปิฎก กิเลสทุกชนิดเป็นสิ่งไม่พึงประสงค์ดังความว่า “กิเลสทั้งปวงชื่อว่า ทราม” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 2/194/208) บางแห่งลักษณะของกิเลสปรากฏในความหมายที่เป็นสาเหตุแห่งการละเมิด พระวินัยบัญญัติ อันทำให้นักบวชเศร้าหมองหรือหมดสง่าราศีดังความว่า “สมณะพราหมณ์ เศร้าหมองเพราะราคะและโทสะ เป็นผู้ถูกอวิชาหุ้มห่อไว้เพลิดเพลินรูปที่น่ารักเป็นคนไม่รู้ พวกหนึ่งดื่มสุราเมรัย พวกหนึ่งเสพเมถุน พวกหนึ่งยินดีเงินและทอง พวกหนึ่งเป็นอยู่โดยมิจฉาชีพ” กิเลส คือ สาเหตุสำคัญที่ทำให้ภาพลักษณ์ของนักบวชตกต่ำจนสูญเสียความเป็นสมณะ และนำไปสู่วิกฤตศรัทธาต่อพระศาสนาของสาธุชน

พระพุทธเจ้าตรัส ได้อธิบายกิเลสว่า “อุปกิเลส 5 คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจจา อุปกิเลสแห่งจิต 5 ประการนี้แล เป็นเหตุให้จิตเศร้าหมองแล้ว ย่อมไม่อ่อน ใช้การไม่ได้ไม่ผ่องใสเสียเร็ว ไม่ตั้งมั่นโดยชอบเพื่อความหมดสิ้นไปแห่งอาสวะ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 22/23/16) ตามนัยนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงกิเลส 5 ประการว่าเป็นสาเหตุให้จิตเศร้าหมองหรือสูญเสียความเป็นปกติไป ซึ่งเปรียบเหมือนสิ่งที่ทำทองคำไม่ให้บริสุทธิ์ หลายประการ ได้แก่ เหล็ก โลหะ ดิบก ตะกั่ว และเงิน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์วิภังค์ชี้ให้เห็นสาเหตุแห่งทุกข์ว่าเป็นสารัตถะหรือแก่นของกิเลส ดังความว่า “ในสังขจะ 4 นั้น ทุกขสมุทัยเป็นไฉน ตัณหาและกิเลสที่เหลือนี้เรียกว่า ทุกขสมุทัย” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 35/184/126) หรืออีกนัยหนึ่งกิเลสนั่นเองคือตัวทุกข์ดังความว่า “อกุศลธรรมที่เหลือคืออกุศลมูล 3 ที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ กุศลธรรมที่เป็นอารมณ์ของอาสวะที่เหลือ วิบากแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรมที่เป็นอารมณ์ของอาสวะ ธรรมเป็นกิริยามิใช่กุศลอกุศลและกรรมวิบากรูปทั้งหมดนี้เรียกว่า ทุกข์” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 35/185/126) บางแห่งอธิบายลักษณะของกิเลส (อกุศลจิต) ว่าเป็นไปภายใต้กฎไตรลักษณ์เช่นเดียวกับสรรพสิ่ง ดังความว่า “พระเสขะหรือปุถุชนก็ตามพิจารณาเห็นแจ้งอกุศล โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา รู้จิตของบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยอกุศลจิตด้วยเจโตปริยญาณ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 40/491/229)

กิเลสเกิดขึ้นแล้ว ย่อมหุ้มห่อจิต นานวันเข้าจิตก็ยิ่งถูกหุ้มห่อขึ้นหลายชั้น จิตที่ถูกกิเลสหุ้มห่อจนหนาแล้ว ภาษาพระเรียกว่า “ปุถุชน” แปลว่า “คนหนา” ที่ว่ากิเลสหุ้มห่อจิตนั้นก็เลยยังทำให้จิตตันอีกด้วย ดันอย่างไร ดันอย่างไร คือตันรนที่จะเหนียวรั้งเอาสิ่งที่ตนรักมาเป็นของตน ดันรนที่จะผลักไสสิ่งที่ตนชังให้ห่างไกลไปจากตน จิตที่ตันรนแล้ว ชั้นตันก็หาช่องทางคือคิดจะดำเนินในทางดี ในส่วนที่รักก็คิดจะซื้อจะขอในส่วนที่ชังก็คิดจะปลื้มตัวออกห่าง แต่เมื่อคิดที่จะดำเนินการโดยละมุนละม่อมไม่สำเร็จ หรือไม่ทันความประสงค์ จิตก็แสในทางชั่ว คือ ดำเนินการหักโหม ที่อยากได้ก็คิดลัดคิดโกง ที่ไม่ชอบก็คิดฆ่าคิดทำลาย พอเห็นช่องก็ส่งกายสั่งปากให้ทำให้อุดต่อไป ซึ่งเป็นการสร้างกรรมย่อมไม่มีผลดีเลยมีแต่ทางที่จะเสีย นอกจากเสียในทางเป็นเหตุให้ทำกรรมชั่วดังกล่าวแล้ว ยังเป็นการทำลายสมรรถภาพของจิตนั่นเอง ให้เป็นจิตเพลากำลังลงจนกลายเป็นจิตที่อ่อนแอ จริยอยู่กิเลสที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงอาจทำให้จิตเป็นไปอย่างรุนแรง และบางที่ยังทำให้กล้ามเนื้อมีกำลังมากขึ้นอย่างผิดปกติด้วย แต่สักครู่เดียวทั้งจิตทั้งกายก็ต้องสูญเสียพลังงานไปมาก ขอให้สังเกตดูหลังจากความโกรธสงบลงแล้วเราจะรู้สึกเพลียมากกว่าตอนก่อนเกิดความโกรธ คือ หมายความว่ากำลังที่เกิดเพราะความโกรธเราก็ดึงหายไป ยังแถมเสียกำลังที่มีอยู่เดิมไปอีกด้วย จิตที่ตันรนมากๆ ก็เหมือนกับคนตันมากๆ นั่นเองหนักเข้าก็เหนื่อยหมดแรงบางคนจิตตันรนมากจนกินไม่ได้ นอนไม่หลับ ผอมโซลงเลยเจ็บป่วยไปก็มี อันที่จริงความคิดความนึกก็เป็นอาหารของจิต (มโนสังขเจตนาหาร) แต่ต้องคิดนึกให้เป็นจังหวะคิดไปตามแนวตามแถว ต้องรู้จักยังคิดในที่ควรยังรู้จักคิดคืบหน้าไปในที่ควรคิดต้องฝึกจิตให้ได้อย่างนี้ จึงจะได้ผลดีเหมือนกับการออกกำลังกาย ต้องทำให้ถูกวิธีด้วยทำให้พอดีด้วยร่างกายจึงจะแข็งแรงได้ ถ้าทำผิดวิธีหรือทำถูกวิธีแต่ทำเกินพอดีอาจตายเลยก็ได้

สรุปได้ว่า กิเลสเกิดขึ้นในจิตแล้วย่อมทำความเสื่อมโทรมแก่จิตได้หลายสถาน กิเลสย่อมหุ้มห่อจิตมิให้บรรลุมรรคผลดีทำให้การตัดสินใจผิดพลาด ทำให้จิตตั้งมั่นรันทาหลายสุขภาพโดยทั่วไปและประการสำคัญอาจทำให้เสียจริตได้ นี่ยกมาแสดงแต่โทษที่เห็นๆ กันอยู่ในปัจจุบัน ถ้าจะกล่าวโดยรวมยอด กิเลสย่อมเป็นเหตุให้ทำกรรม กรรมเป็นเหตุให้เราต้องเสวยผลกรรมเสวยผลกรรมก็ทำให้เกิดกิเลสอีก เมื่อมีกิเลสก็เป็นเหตุให้ทำกรรมวนกันต่อไปอีกไม่มีที่สิ้นสุดที่เรียกว่า วัฏสงสาร

3.3 ความทุกข์กับตัณหาของมนุษย์

พระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของตัณหา ไว้ว่า ความติดใจอยาก ความยินดี ยินร้าย หรือติดในรสอร่อยของโลก ประกอบด้วย ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ เพลิดเพลินยิ่งนักในอารมณ์นั้นๆ และตัณหาย่อมเจริญแก่ผู้ประพฤติประมาทชานไปในอารมณ์ต่างๆ เมื่อครอบงำบุคคลใดความโศกทั้งหลายย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น ดังนั้นความทุกข์ย่อมเกิดขึ้นบ่อยๆ เมื่อบุคคลยังถอนยึดตัณหาไม่ได้ มีนักวิชาการทางพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของตัณหาไว้มากมาย เช่น

พระไตรปิฎก ได้กล่าวถึง ตัณหาไว้ว่า หมายถึง ความทะยานอยาก 3 ประการ คือ กามตัณหา (ความทะยานอยากในกาม) ภวตัณหา (ความทะยานอยากในภพ) วิภวตัณหา (ความทะยานอยากในวิภพ) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 19/170/98)

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมาย ตัณหา หมายถึง ความอยากที่ต้องมาจากความโง่ ส่วนความอยากที่มาจากสติปัญญาไม่เรียกว่าตัณหา(ธรรมสภา, 2554 : 71)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมาย ตัณหา ไว้ว่า หมายถึง ความทะยานอยาก ความร่ำรอน ความปรารถนา ความอยากเสพ อยากได้ อยากเอาเพื่อตัว ความแสหา มี 3 อย่าง คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2554 : 101)

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมาย ตัณหา ไว้ว่า หมายถึง ความทะยานอยาก ความติดใจ ความยึดติด อันเป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์ เป็นสิ่งที่ทำให้ทุกข์เกิด ทำให้ตั้งมั่น ทำให้เดือดร้อนวุ่นวาย ไม่สงบ และไม่รู้จักพอ(พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551 : 257)

ดังนั้นกล่าวได้ว่า “ตัณหา” เป็นไปได้ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ทั้งภายนอกและภายในอันเกิดแต่รูปกับนาม เป็นเหตุผลักดันให้เกิดอุปาทานขั้นต้นความยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นเราเป็นเขาเป็นสัตว์บุคคลตัวตนขึ้น เมื่อมีอึดตาสีงที่ตามมาคือการแสวงหาและการครอบครอง ให้เป็นไปตามใจที่อยากให้เป็น หากได้ก็ดีใจถ้าผิดหวังก็เศร้าโศกเสียใจ

ลักษณะของตัณหา

ตัณหา มีคุณลักษณะที่เป็นไปเพื่อภพชาติใหม่ หรือเป็นไปเพื่อภพ คือ ความเป็นไปกับด้วยนันทิ คือ ความเพลิน ราคะ คือ ความติดใจมีความเพลิดเพลินยิ่งขึ้นในอารมณ์นั้นๆ และพระพุทธเจ้าได้ตรัสจำแนกตัณหาออกไปเป็น 3 คือ

1) กามตัณหา (ตัณหาในกาม) กล่าวคือ กามตัณหา แปลว่า ความอยากในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นสิ่งที่มีอยู่ในใจมนุษย์ปุถุชนทุกคน ปุถุชนต้องการปรารถนา อยากเห็นรูปสวยๆ อยากฟังเสียงเพราะๆ อยากดมกลิ่นหอมๆ อยากลิ้มรสที่อร่อย อยากสัมผัสที่มันนุ่มนวลชวนให้เกิดความลุ่มหลง ที่เรียกว่า ความอยากในกามคุณทั้ง 5 ประการ คือ อยากได้รูปที่ชอบใจ อยากในเสียงที่ชอบใจ อยากในกลิ่นที่ชอบใจ อยากในรสที่ชอบใจ อยากในสัมผัสที่อ่อนนุ่มชอบใจ ความอยากในลักษณะนี้จะอยู่ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานก็มีความอยากในลักษณะนี้เช่นกัน

2) ภาวตัณหา (ตัณหาในภาวะหรือภพ) กล่าวคือ ภาวตัณหา แปลว่า ความอยากจะเป็นนั่นเป็นนี่ อยากจะเป็นตำรวจ ทหาร อยากจะเป็นรัฐมนตรี นายกรัฐมนตรี เป็นราชา คือ ความอยากที่ผสมด้วยความรู้สึกต้องการให้เกิดความคงมั่นในชีวิต

3) วิภวตัณหา (ตัณหาในวิภพหรือ วิภวะ) กล่าวคือ วิภวตัณหา แปลว่า ความอยากที่จะไม่เป็นนั่นเป็นนี่ อันเป็นความรู้สึกที่ต้องการให้เกิดความสูญสลาย(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 2/14/21)

พระสารีบุตรได้แสดงตัณหาไว้ 6 ประการ คือ 1) รูปตัณหา (ความทะยานอยากในรูป) 2) สัททตัณหา (ความทะยานอยากในเสียง) 3) คันธตัณหา (ความทะยานอยากในกลิ่น) 4) รสตัณหา (ความทะยานอยากในรส) 5) โผฏฐัพพตัณหา (ความทะยานอยากในโผฏฐัพพะ) 6) ธัมมตัณหา (ความทะยานอยากในธรรมารมณ์) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 12/96/91)

โทษแห่งตัณหา

พระพุทธเจ้าทรงแสดงโทษแห่งตัณหาแก่บริษัท 4 ไว้ว่า “ตัณหาย่อมเจริญแก่มนุษย์ผู้ประพฤติประมาท เหมือนเถาย่านทรายเจริญอยู่ในป่า เขาย่อมเร่ร่อนไปมาเหมือนวานรที่ต้องการผลไม้เที่ยวเร่ร่อนไปมาในป่า ฉะนั้น” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 25/334/137)

ส่วนในสุภโรโปติกาวัตถุ พระพุทธเจ้าทรงแสดงโทษแห่งตัณหาแก่ภิกษุทั้งหลายดังนี้ “สัตว์โลกผู้มีแต่ โสมนัสซาบซ่านฉ่ำชื่นด้วยเสน่ห์ มัวแต่จะแสวงหาความสุขสำราญกันอยู่จึงต้องเข้าถึงชาติและชราร่ำไป หมูสัตว์ถูกล้อมไว้ด้วยตัณหาที่ทำให้สะดุ้งจึงตื่นนอนเหมือนกระต่ายติดบ่วง หมูสัตว์ผู้ถูกสังโยชน์และกิเลสเครื่อง ข้องผูกไว้แน่นย่อมได้รับความทุกข์ร่ำไปชั่วกาลนาน” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 25/341-342/339)

ดังนั้นแล้ว จึงเป็นไปได้ยากกว่าได้ที่มนุษย์จะสามารถไม่ไหลหรือเป็นไปตามแรงของตัณหาดังกล่าวนี้ ดังที่ เทวดาทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้าว่า “โลกถูกอะไรนำไป ถูกอะไรผลักไล่ไป อะไรเล่าเป็นธรรมอย่าง หนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โลกถูกตัณหานำไป ถูกตัณหาผลักไล่ไป ตัณหา เป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 : 15/63/74)

อย่างไรก็ตามเห็นได้ว่า ตัณหานั้นเป็นรากเหง้าของปัญหาของมนุษย์ เป็นธรรมชาติของความจริงที่เป็น สิ่งที่มีอยู่ภายในตัวของมนุษย์และเป็นสิ่งเร้าที่มีอยู่เป็นอยู่นอกตัวมนุษย์เองด้วย แต่ขณะเดียวกันกล่าวได้ ว่า มนุษย์นั้นมีความสามารถที่จะสามารถจัดการหรือบริหารให้เป็นไปเพื่อเป็นแรงผลักดันให้ชีวิตสามารถ ขับเคลื่อนไปได้เพื่อการทำให้ชีวิตของมนุษย์เป็นไป และอยู่ในโลกโดยการดำรงเผ่าพันธุ์ของตนไว้ได้ด้วย ธรรมชาติของมนุษย์ที่มีตัณหาเป็นรากเหง้าในที่นี้ จึงเห็นได้ว่า การมองหรือพิจารณาว่าเป็นสิ่งที่เลวร้ายนั้น เป็นไปไม่ได้ เพราะตัณหาเป็นธรรมชาติหนึ่งที่ผลักดันโลกให้เป็นไปพร้อมกันกับมนุษย์

4. บทสรุป

การทำความเข้าใจความทุกข์โดยการทำความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ คือการเข้าใจใน 3 ประเด็นคือ 1.การเข้าใจชีวิต(มนุษย์) ตามความเป็นจริงในประเด็นเรื่องเบญจขันธ์หรือขันธ์ 5 2. การเข้าใจกิเลสของมนุษย์ 3. การเข้าใจตัณหาของมนุษย์ ดังนั้นเป้าหมายของการเข้าใจความทุกข์ ทำให้เห็นได้ว่า มนุษย์นั้นมีการ ขับเคลื่อนชีวิตอยู่บนรากฐานที่เป็นสิ่งที่เป็นเชิงลบก็ว่าได้ เพราะเมื่อพิจารณาก็จะเห็นว่า ธรรมชาติดังกล่าว อาจมองว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีหรือว่าเลวร้ายก็ได้ หรือเป็นสิ่งที่เรียกว่า เป็นธรรมชาติที่เป็น “อกุศล” หรือ “ฝ่ายชั่ว” ในขณะที่เดียวกันก็อาจกล่าวได้อีกว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นเป็นฝ่าย “กุศล” หรือ “ฝ่ายดี” ได้ด้วย

อย่างไรก็ตามในทัศนะทางด้านการมองว่ามนุษย์มีธรรมชาติ (Human being) เป็นอย่างไร พบว่า มีการ เสนอไว้ 3 โลกทัศน์ใหญ่ๆ คือ 1. มนุษย์มีธรรมชาติดีตั้งแต่เกิด 2.มนุษย์มีธรรมชาติเลวตั้งแต่เกิด และ 3. มนุษย์มีธรรมชาติที่ไม่ดีและไม่เลว(ขึ้นอยู่กับบริบท)

ดังนั้นการที่ผู้เขียนได้นำเสนอ การทำความเข้าใจความทุกข์โดยการทำความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ เป็นการมองธรรมชาติของความจริงว่ามนุษย์มีธรรมชาติ(ขั้น 5) ที่มีความทุกข์ที่เกี่ยวข้องเนื่อง ผู้กรัด และธรรมชาติดังกล่าวนี้ไม่ใช่สิ่งที่เลวร้ายหรือไม่ดีอะไร หากแต่เป็นความจริงของชีวิตในตนของมนุษย์ (Thing in itself) และมีตัวของมนุษย์เองด้วยที่จะสามารถจะแปรเปลี่ยนธรรมชาติดังกล่าวนี้ให้เป็นไปอีกแบบหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่า ธรรมชาติของมนุษย์นี้แปรเปลี่ยนได้

ในส่วนของการมองว่า มนุษย์มีอีกสิ่งที่ดีตัวมาด้วยคือ สิ่งที่ไม่ดีและสิ่งที่จะมาครอบครองหรือครอบงำที่จะจรมานั้นก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีมนุษย์จำเป็นที่จะต้องตระหนักและเรียนรู้เอา แม้ว่ามันมนุษย์บางคนอาจจะปฏิเสธที่จะไม่พัฒนาไปสู่สิ่งที่สูงส่งกว่าการดำเนินตนไปตามแรงของตัณหา และกิเลสนั้นก็ก็เป็นธรรมดาเช่นเดียวกัน ก็เพราะว่าในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น มนุษย์มีธรรมชาติที่แตกต่างกันอยู่แล้ว และด้วยธรรมชาติที่แตกต่างกันนี้พระพุทธศาสนาก็เห็นว่าไม่ใช่สิ่งที่แปลกประหลาดแต่ประการใด หากแต่ธรรมชาติที่แตกต่างกันของมนุษย์ก็เกิดมีขึ้นตั้งแต่มนุษย์แรกเกิดมาแล้ว และเมื่อมาอยู่บนโลกและประกอบชีวิตไปด้วยการกระทำทางกาย ทางวาจาหรือจิตใจก็ตาม ก็ย่อมมีผลผลิต(วิบาก)ที่แตกต่างกันออกไป แต่อย่างไรก็ตาม การที่มีการพยายามที่จะทำความเข้าใจความทุกข์โดยการทำความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ดังกล่าวนี้ถึง ขั้น 5 ตัณหา และกิเลสก็จะมีส่วนสำคัญให้เกิดการเป็นอยู่อย่างเข้าใจกันและกันโดยปราศจากการปราชัยต่อกันและกันว่าใครสูงส่งกว่ากันหรือว่าใครต่ำต้อยกว่ากัน เพราะธรรมชาติดังกล่าวของมนุษย์แปรเปลี่ยนได้ตลอด การปรากฏรูปลักษณะในเชิงกายภาพนั้นเป็นสิ่งที่ง่ายในการรับรู้ผ่านผัสสะ แต่ในบางด้านที่เป็นมิติของนามธรรมนั้นมิอาจประเมินหรือวัดเอาได้ง่ายนัก แต่อย่างไรก็ตามการ การทำความเข้าใจความทุกข์ดังกล่าวอย่างดีพอจะสามารถทำให้มนุษย์ประสพกับอีกด้านหนึ่งของธรรมชาติของมนุษย์ที่เรียกว่า “ฝ่ายดี” และจะสามารถประจักษ์ใจต่อผลดีอีกด้านที่จะผลิบานเกิดขึ้น

มุมมองต่อการชี้ประเด็นเรื่อง “ธรรมชาติของมนุษย์เรื่องความทุกข์ดังกล่าวไม่ใช่ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีโลกทัศน์และชีวทัศน์ (World view and World Life) ที่เป็นไปเชิงลบหรือแง่ร้าย (Pessimism) แต่มุมมองดังกล่าวนี้เป็นความจริง(Truth)ของโลกและชีวิตที่ไม่อาจปฏิเสธได้

บรรณานุกรม

ธรรมสภา. (2554). **พจนานุกรมธรรมฉบับพุทธทาส**. กรุงเทพฯ : สถาบันบันลือธรรม.

พุทธทาสภิกขุ. (2556). **คู่มือมนุษย์**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

_____. (2549). **ศิลปะแห่งชีวิต**. กรุงเทพฯ : ธรรมทานมูลนิธิและธรรมสภา.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2554). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2554). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่ม ช่วงที่ 1/ยุดิ)**. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

พระมหาปราโมทย์ ปโมทิตโต. (2541). **พจนานุกรมธำมทสาบาลี**. กรุงเทพฯ : เอกพิมพ์ไทจำกัด.

วิโรจน์ นาคชาติ. (2544). **พุทธปรัชญาเถรวาท**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2532). **ประวัติศาสตร์ศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์.